

YASHIL IQTISODIYOT - BARQAROR RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY MODELI

Xolbutayev O'ktam Xo'jabekovich

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrasida katta o'qituvchisi

xolbutayevoktam@gmail.com

Xasanov Bunyod Alisher o'g'li

Jizzax politexnika instituti 531-22 BH-A guruh talabasi

bunyodh782@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot tushunchasi, uning asosiy tamoyillari va barqaror rivojlanishdagi o'zini tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik muammolarni hal etishda yashil iqtisodiyotning ahamiyati, rivojlangan davlatlar tajribasi hamda O'zbekiston sharoitida uni rivojlantirish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyotga o'tish iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologiya, qayta tiklanuvchi energiya, resurs samaradorligi, yashil investitsiyalar.

Kirish

XXI asrga kelib global miqyosda iqlim o'zgarishining kuchayishi, tabiiy resurslarning cheklanishi hamda ekologik muammolarning tobora murakkablashuvi iqtisodiy taraqqiyotning yangi yondashuvlarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Shu nuqtai nazardan, "yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi zamonaviy rivojlanish modelining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu model iqtisodiy o'sishni ta'minlash bilan bir qatorda, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda dunyoning ko'plab mamlakatlari yashil iqtisodiyotga o'tishni ustuvor strategik yo'nalish sifatida belgilagan. Xususan, Uzbekistanda ham barqaror rivojlanishni ta'minlash, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash va iqtisodiyotning resurs tejankor modelini shakllantirish maqsadida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yashil iqtisodiyot – bu iqtisodiy faoliyat natijasida inson farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash hamda ekologik xavf va resurslar tanqisligini kamaytirishga qaratilgan barqaror iqtisodiy tizimdir. Mazkur konsepsiya global

miqyosda United Nations Environment Programme tomonidan keng targ‘ib qilinib, barqaror rivojlanishning muhim elementi sifatida e‘tirof etiladi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy mohiyati shundan iboratki, u iqtisodiy o‘shishni atrof-muhitga salbiy ta‘sirni kamaytirgan holda ta‘minlashni ko‘zda tutadi. An‘anaviy iqtisodiy modelda asosiy e‘tibor ishlab chiqarish hajmini oshirishga qaratilgan bo‘lsa, yashil iqtisodiyotda resurslardan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va kelajak avlod manfaatlarini himoya qilish ustuvor hisoblanadi.

Ushbu iqtisodiy model quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- **Resurslardan oqilona foydalanish** – tabiiy resurslarning cheklanganligini inobatga olgan holda ularni tejash va samarali boshqarish;
- **Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash** – ishlab chiqarish va iste‘mol jarayonlarida chiqindilar hajmini minimallashtirish hamda ularni qayta ishlash tizimini rivojlantirish;
- **Ekologik toza texnologiyalarni joriy etish** – innovatsion va kam chiqindili texnologiyalar asosida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish;
- **Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish** – quyosh, shamol, gidro va biomassa energiyasidan keng foydalanish orqali an‘anaviy yoqilg‘ilarga qaramlikni kamaytirish.

Yashil iqtisodiyotning muhim jihatlaridan biri — **tabiiy kapital tushunchasiga** alohida e‘tibor qaratilishidir. Tabiiy kapital deganda yer, suv, havo, o‘rmonlar va biologik xilma-xillik kabi resurslar tushuniladi. Ushbu modelda tabiiy boyliklar nafaqat iqtisodiy resurs sifatida, balki inson hayoti va farovonligining asosi sifatida baholanadi. Shu sababli, ularni saqlash, tiklash va samarali boshqarish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanadi.

Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot ijtimoiy yo‘naltirilgan model bo‘lib, “yashil ish o‘rinlari”ni yaratish, kambag‘allikni qisqartirish va aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu esa iqtisodiy rivojlanishning ekologik va ijtimoiy jihatlarini o‘rtasida muvozanatni ta‘minlash imkonini beradi.

Umuman olganda, yashil iqtisodiyot an‘anaviy iqtisodiy modeldan farqli ravishda qisqa muddatli foydadan ko‘ra uzoq muddatli barqarorlikni ustuvor deb biladi. Shu jihatdan u zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Yashil iqtisodiyotning samarali rivojlanishi bir qator ustuvor yo‘nalishlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu yo‘nalishlar iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash bilan birga atrof-muhitga salbiy ta‘sirni minimallashtirishga xizmat qiladi.

1. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish

Qayta tiklanuvchi energiya yashil iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Quyosh, shamol, gidro va biomassa kabi manbalardan energiya ishlab chiqarish an'anaviy yoqilg'i resurslariga bo'lgan qaramlikni kamaytiradi hamda issiqxona gazlari chiqindilarini qisqartiradi.

Bugungi kunda Germany va China kabi davlatlar qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish orqali energetika tizimini modernizatsiya qilishga erishgan. Bu tajriba yashil energetikaning nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham samarali ekanligini ko'rsatadi.

2. Resurs samaradorligini oshirish

Resurs samaradorligi ishlab chiqarish jarayonlarida energiya, suv va xomashyo sarfini kamaytirishga qaratilgan. Bu yo'nalish "kam resurs – yuqori natija" tamoyiliga asoslanadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish tannaxlini kamaytirish, chiqindilarni qisqartirish va raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

Resurs samaradorligi, ayniqsa, sanoat korxonalarida energiya tejoychi uskunalarni qo'llash, suvni qayta ishlatish tizimlarini joriy etish orqali namoyon bo'ladi.

3. Yashil transport tizimini rivojlantirish

Transport sohasi atmosferaga zararli moddalar chiqarilishining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli yashil iqtisodiyotda ekologik toza transport vositalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Elektr transport vositalari, gibrid avtomobillar, velosiped infratuzilmasi va jamoat transportini rivojlantirish orqali karbon chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Bundan tashqari, transport logistikasini optimallashtirish ham ekologik samaradorlikni oshiradi.

4. Chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash tizimi

Chiqindilarni samarali boshqarish yashil iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu yo'nalish chiqindilarni kamaytirish, saralash va qayta ishlash tizimini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Qayta ishlash texnologiyalarini keng joriy etish orqali ikkilamchi xomashyo bazasini shakllantirish va tabiiy resurslarga bo'lgan bosimni kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, chiqindilardan energiya olish texnologiyalari ham iqtisodiy va ekologik samaradorlikni oshiradi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyot so'nggi yillarda barqaror rivojlanishni ta'minlash va ekologik muammolarni kamaytirish maqsadida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Mamlakatda iqtisodiy o'sishni ta'minlash bilan bir qatorda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik muvozanatni saqlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Yashil iqtisodiyotga o'tish doirasida quyidagi asosiy yo'nalishlarda amaliy chora-tadbirlar olib borilmoqda:

- **Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish.** So'nggi yillarda quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo'yicha yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda. Bu esa elektr energiyasi ishlab chiqarishda an'anaviy yoqilg'ilarga bo'lgan qaramlikni kamaytirishga xizmat qilmoqda.
- **Energiya samaradorligini oshirish.** Sanoat korxonalari va uy-joy sektorida energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish orqali energiya sarfini qisqartirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga erishilmoqda.
- **Ekologik muhofaza choralari kuchaytirish.** Atmosfera havosini muhofaza qilish, suv resurslarini tejash va yer degradatsiyasining oldini olish bo'yicha kompleks dasturlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatda yashil iqtisodiyotga o'tishning strategik asoslari ham ishlab chiqilgan. Xususan, 2030-yilgacha bo'lgan davrda yashil iqtisodiyotga o'tish konsepsiyasida issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish hamda tabiiy resurslardan barqaror foydalanish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan.

Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida xalqaro hamkorlik muhim o'rin tutadi. World Bank, Asian Development Bank kabi xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda qator ekologik loyihalar amalga oshirilmoqda.

Umuman olganda, O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish va aholi farovonligini yuksaltirishning muhim omili hisoblanadi. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarni chuqurlashtirish mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muammolar va

Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u nafaqat iqtisodiy, balki institutsional, texnologik va ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Uzbekistan sharoitida ushbu yo'nalishda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularni tizimli ravishda hal etish zarur.

Avvalo, **yashil iqtisodiyotga o'tish yuqori miqdordagi investitsiyalarni talab qiladi.** Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samarador texnologiyalarni joriy etish va ekologik infratuzilmani modernizatsiya qilish katta moliyaviy resurslarni talab etadi. Bu esa ayrim hollarda investitsiya loyihalarining amalga oshirilishini sekinlashtiradi.

Ikkinchi muammo — **texnologik yetishmovchilik** bilan bog'liq. Zamonaviy "yashil" texnologiyalar ko'pincha yuqori rivojlangan davlatlarda yaratiladi va ularni joriy etish

uchun katta xarajatlar hamda malakali kadrlar zarur bo‘ladi. Natijada rivojlanayotgan mamlakatlarda ushbu texnologiyalarni keng qo‘llash imkoniyatlari cheklangan bo‘lishi mumkin.

Uchinchi muhim muammo — **aholining ekologik madaniyati va ongining yetarli darajada shakllanmaganligidir.** Ko‘plab hollarda resurslardan samarasiz foydalanish, chiqindilarni noto‘g‘ri boshqarish va ekologik mas’uliyatning pastligi yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishga to‘sqinlik qiladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo‘nalishlarda kompleks choralar ko‘rish maqsadga muvofiq:

- **Yashil investitsiyalarni keng jalb etish.** Xalqaro moliyaviy institutlar, jumladan World Bank va Asian Development Bank bilan hamkorlikni kuchaytirish, davlat-xususiy sheriklik asosida loyihalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.
- **Innovatsion va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish.** Ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish, xorijiy tajribani o‘rganish va texnologik transfer mexanizmlarini kengaytirish orqali ishlab chiqarishning ekologik samaradorligini oshirish mumkin.
- **Ekologik ta’lim va madaniyatni rivojlantirish.** Aholi o‘rtasida ekologik bilimlarni keng targ‘ib qilish, ta’lim tizimiga ekologik fanlarni chuqur integratsiya qilish va ommaviy axborot vositalari orqali ekologik ongni oshirish muhim hisoblanadi.
- **Davlat siyosatini takomillashtirish.** Yashil iqtisodiyotga oid qonunchilik bazasini mustahkamlash, ekologik standartlarni joriy etish va rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga o‘tishda mavjud muammolarni hal etish tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu yo‘nalishda kompleks islohotlarni amalga oshirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga ekologik barqarorlikni ta’minlash mumkin. Yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. U nafaqat ekologik muammolarni hal etadi, balki iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi. O‘zbekiston sharoitida ushbu modelni rivojlantirish iqtisodiy o‘shish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish bo‘yicha davlat dasturlari.* – Toshkent, 2020.

3. Abdukarimov S., Karimov N. Yashil iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
4. Rasulov A. Barqaror rivojlanish va ekologik siyosat. – Toshkent: Fan, 2022.
5. Xo'jabekovich, X. O. K. (2025, April). Yashil Iqtisodiyotga O'tish–Xitoyda Barqaror Sanoat Rivojlanishi. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 16, pp. 94-96).
6. Xo'jabekovich, X. O. K., & Tohir, Q. (2025, April). Digital Transformation of Small Businesses: Opportunities and Prospects. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 16, pp. 89-93).
7. Xo'jabekovich, X. O. K., & Sardor, O. R. (2025, April). THE CURRENT IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE LABOR MARKET. In International Conference on Adaptive Learning Technologies (Vol. 16, pp. 111-114).
8. Abulkosim, M. (2025, February). " Green Economy": Content, Tasks, Principles and its Place in the Life of Society. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 14, pp. 123-125).